

Рецензии

МЕЖДУНАРОДНАТА ДУНАВСКА КОМИСИЯ С БЪЛГАРСКО УЧАСТИЕ – ОТ СИГУРНОСТТА И РАЗБИРАТЕЛСТВОТО ДО ИЗМЕНЧИВОСТТА В РЕАЛНОСТИТЕ ПО РЕКАТА 1919-1940/1944 Г.

ПРОФ. Д.И.Н. М. АНГЕЛОВ

Твърде любопитни, понякога изненадващи са предприеманите обратив тематик и свързаните с тях географски ареали и посоки в професионалните занимания на историците. Подобни прескачания са характерни за писанията на Румен Караганев. Първоначално интересите му „поемат“ на юг към беломорските простори на Тракия и свързаните с тях политически, военни, демографски, дипломатически и др. ситуации от началото на XX век насетне и особено след Първата световна война. Той ги разглежда в контекста на процеси и явления, които са в състояние да допринесат за сигурността, просперитета и увереността в предприятиите от България начинания, както и да вдъхнат кураж и самочувствие на неговото население. Що се отнася до повратните времена на Балканските войни, изследователят проследява изключителния принос на Богдан Морфов по лансиране на геополитическите предимства от единението на Царството с бреговете на Бяло море¹. Разбира се най-съдържателното и обстойно изследване е посветено на положените от българските политически мъже усилия в опитите по реализация на националния излаз на топло и открито море през междувоенния период². Наред с

проследяваните междинни стъпки в този процес³, усилията на Румен Караганев са фокусирани към национално-териториалните тежнения на официална София в навечерието и първите години на Втората световна война⁴. Той завършва въпросният тематичен цикъл с два обобщаващи материала върху делото и заслугите на Богдан Морфов с оглед следваната от България кауза за необезпокояван достъп до беломорския ареал⁵.

При положение, че излизат на страната на Бяло море не било съдено да е сигурен и постоянен⁶, то на локацията на българския север – Дунав, определено му прилягат подобни определения. Тъкмо такъв е и изненадващия вектор в преориентацията на професионалните търсения на Румен Караганев. Първата му публикация се отнася до плановете на Четворната коалиция по отношение на реката в размирните години на Първата световна война⁷. Наскоро излезе и книга на автора, разкриваща ролята и функциите на Международната дунавска комисия (МДК)⁹ в следвоенната речна система до 1940 г., след това, под друго име и предназначение⁸. През цялото това време България е пълноправен участник в делата на международната институция, което

представлява успоредно проследяваната линия в изследването. От историографския преглед се разбира за колосалното изоставане на националните проучвания по темата, за разлика от неотстъпно проявявания интерес към нея извън страната. Впрочем разкритият дисбаланс се сочи от автора като основен мотив за ориентирането му към дунавската проблематика и мащабния европейски проект със съучастието на българската страна.

В първата част на книгата се проследява съзидателния период в дейността на МДК. Той води своето начало от създаването на организацията, съгласно текстовете на Парижките мирни договори с победените, отнасящи се до Дунава. Продължителността му е до към началото на 1934 г., когато след поемането на управлението от Хитлер в Германия, се проявяват първите сериозни смущения в работния ритъм на институцията. Комисията е съставена от равноправното представителство на всички дунавски държави (само Германия с двойно участие на Бавария и Вюртенберг), плюс Великобритания, Франция и Италия – общо единайсет члена. Следващото малко известно хронологично разположено събитие е изготвянето през 1920/1921 г. в Париж на базата на демократични процедури на основополагащия за речното обединение и темата Окончателен статут на Дунава (ОСД). Статутът е квалифициран като споразумителен акт с разписани регламенти между обвързаните в международната система държави. Авторът обръща внимание, че документът прокламира уважителни отношения в целокупния спектър на дунавските държави и извън тях; разбирателство по възлови за спецификата на реката навигационни проблеми, както и в практичен план доверителни периодични виждания във формата на конституирания международен орган. И още – присъствието на великите съглашенски сили не означавало обграждането им с някакви извънредни пълномощия, а то е равнопоставено с всички останали; предвид все пак на поетата отговорност, при необходимост да бъдат регулатори и балансори в проектирания замисъл.

С приемането на ОСД се отрицва инициативността на МДК. Въпросният устрем на институцията е представен от автора на

изследването в следващия обособен текст. В него се разкриват организацията на работа, механизмите на вземането на решения, възникналите спорни моменти, достигането до крайните формулировки. Постиженията на Комисията изглеждат несъмнени – тя стартира с изработването на уставен правилник (1921 г.), по-късно се изясняват правилата на навигацията (1924 г.) и транзита (1923 г.), въвежда се унификация в понятийния апарат и метрологичните стандарти (1922 г.), следва важната стъпка в сигурността на системата и речните граници – правилник за полицията (1924 г.), също и редица други. Поради периодично явяващите се конфликтни отношения между Румъния и Югославия, не било възможно постигането на много в процеса по договаряне мерките по регулацията на корабоплавателния режим през невралгичната точка на реката – Железни врата.

В началото на 30-те години „романтичният“ период от битието на МДК върви към своя финал. Причината е в пренасищане на международните отношения с политическо острастяване. Авторът определя, че с постепенното налагане на подобни тенденции, Комисията бива принудително въввлечена в другата реалност – на изпитания, драматизъм и трудни артикулации. Впрочем по такъв начин изглежда канавата във втората част на изследването.

В началната студия „От сиптоми на напрежение до ерозия“ авторът се спира на затрудненията, които изпитва МДК след идването на Хитлер на власт, на ревизионистичния му поход срещу версайската система, включително и по отношение на Дунава. Всичко започва с териториално-административните преобразования на Райха от януари 1934 г. и споровете около двойното представителство му в МДК (Бавария и Вюртенберг). Логично се достига до крайното решение – през 1936 г. Берлин денонсира разпоредбите на Версайския договор за международните реки. Тезата на Румен Караганев е, че с този акт изцяло се преобразява политическата, икономическата и устройствената картина в дунавския регион. МДК се събира на зимната сесия през същата година без двама делегати, което пък поражда проблема за кворума на заседанията.

В бъдеще МДК е принудена привикне с подобно неудобство. В този смисъл Румен Караганев подробно разглежда следващия отправен момент във въпросната редица – аншлушът през 1938 г. на Австрия. В изследването се посочва и конкретния резултат – Германия удължава националните си притежания по реката с 343 км., като общо те стават 708 км. Терминологичното определение по случая е „германски държавен воден път”. Следващата година през март, с окупирането на Чехословакия, той се увеличава с още няколко десетки километра, а МДК намалява с още едно представителство.

Агресивният акт на Германия от 1.IX.1939 г. с нахлуването в суверенна Полша, довежда до цялостното разместване на политическите и военните пластове. Това положение изисква своите актуални отговори с последващо пренастройване и адаптиране. Авторът подробно разглежда възниквалите пред МДК перипетии и затруднения. Намаленият състав на организацията упорито отстоява неутралния си статут, до като това е било възможно. През август 1940 г. Германия в ултимативен тон разпраца до остатъчната част от Комисията предложението си за въвеждане на нов ред и организация по дунавското протежение. Към разкриването в книгата на малоизвестните или въобще непознатите факти се добавя и съставянето и провъзгласяването на новия прогермански вариант на МДК, с работното наименование т.н. „Временни правила”. Става също известно, че в обновената организация като крайбрежни на реката субекти са приети СССР (за кратко), а малко след това и Хърватската държава. През следващите военни години сесиите на новия формат са спорадични, като последната е през май 1944 г. В кратце проследено, по такъв начин начин изглежда динамиката на събитията и процесите, аналитично, увлекателно и съдържателно споделени от автора на изследването.

До момента в материала липсва другата съставна част от труда – присъствието на България в международното дунавско представителство. В книгата специално място е отделено на постановленията на Ньойския договор в частта за Дунава. След обстоен анализ на въпросните клаузи се констатира, че съобразно наложените по мирния договор редуцирания на българските гранични очерчания от юг и от запад

към вътрешността на страната, съпроводено и от неподобното ѝ икономическо санкциониране, това по никакъв начин не би могло да е съпоставимо с оглед определенията спрямо дунавската част. Подобни съсипителни постулати очевидно не я сполетяват, тъй като се прокламира сигурност и свобода по международната река, необезпояван транзит, говори се за „пълно равенство“ на флагите, „справедлив начин“ при определяне на таксите и др.

В последващите части на изследването успешно е вмесено проследяването на българското участие като съставна единица от МДК и последващата ѝ реплика, с емблематичния за две десетилетия и половина несменяем представител на Царството Г. Лазаров. От многобройните разкрития по темата се разбира, че въпросното присъствие на страната е възможно да се определи като градация, преминаваща от наследена традиционна дистанцираност към северно разположения природен феномен, през позакъснялото осъзнаване на неговите ценностни характеристики, до принудителната инициативност на страната в битността ѝ на брънка от градените геополитически схеми в периметъра на речния ареал и стандартните за възможностите ѝ икономически вложения.

Поради нетрадиционната и разчупена вътрешна конструкция на книгата „Дунав, Международната дунавска комисия и България 1919-1940/1944г.” става възможно проследяването още на редица теми като: Дунав в зората на Модерните времена, правните определения за „международните реки”, отношението на българите към природния феномен, степента на обвързаност на управляващите в София с дунавските дела и др. Всичко това дава възможност проблематиката да бъде изведена на по-привлекателни позиции, което от своя страна да предизвика интерес и разшири читателския кръг.

¹ Караганев, Р., Директорът на БДЖ, южните приморски области и геополитическите етюди на управляващите 1912-1913 г.– В: Исторически преглед, 2012, 5-6 с. 35-48. За заглавието вж. сл. кн. 2013, 1; Същият, Богдан Морфов и спомените му за Балканските войни 1912-1913 Morfof and his Memoirs for the Balkan Wars 1912-1913 – В: 100 години от Балканските войни. Извори и документи. Сборник

от международна научна конференция, София, 11-12 ноември 2013 г., София, 2015, 199-204/524-528; Същият, Южните български предели 1912-1920 г. – В: 90 години от освобождението на Родопите, Смолян, 2003, 19-24.

² Караганев, Р., България и нейната *inssufencia pul-tonum* или националната кауза за излаз на Бяло море 1919-1941г., София, 2005, 390 с.

³ Караганев, Р. Посещението на Ф.Л. Де ла Бара в София през май-юни 1925 г. – Във: Военноисторически сборник /ВИС/, 1989, кн. 4, 144-152; Същият, Меморандум на Форин офис за Западна Тракия от 1922 г. – Във: ВИС, 1990, 5, 118-121; Същият, Някои въпроси от европейската политика и експанзионизма на Германия и Италия и вестник „Мир” – В: Сб. Българо-германски отношения и връзки, т.IV, С., 1989, 255-282; Същият, Вопрос о выходе Болгарии к Эгейскому морю и образование Балканской Антанты (1933-1934) В: *Bulgarian Historical Review*, 1993, 1, p.p. 127-145; Същият, Аспекти на българския беломорски излаз и подготовката на страната за конференцията в Монтьо 1936 г. В: – Известия на държавните архиви /ИДА/, кн. 71, 3-28; Същият, Беломорската тема на конференцията в Генуа 1922 г. В: – Известия на тракийския научен институт /ИТНИ/, книга шеста, 2005, 56-65; Същият, Българинът от Тракия и бежанските му предопределения. – В: ИТНИ, книга тринадесета, 2014, 173-182.

⁴ Караганев, Р. България в навечерието по присъединяване към Тристранния пакт 1940/1941 г. – В: България във Втората световна война и следвоенна Европа, Хасково, 2016, 73-83; Същият, Външна политика 1940-1941. Присъединяване към Тристранния пакт. – В: История на България. Том девети, История на България 1918-1944, С., 2012, 375-383; България в гравитационните пространства на операциите „Емердженца Джи” и „Марита”. – В: Годишник на Военна академия „Г. С. Раковски”, С., 2002, 227-246.

⁵ Karaganev, R. Bogdan Morfof (1870-1948) et son engagement `a la cause Bulgarie de la mer Egee. *BHR*, 2014, 3-4, 110-142; Същият, Един български пълномощен министър в Париж 1923-1931г. – В: ИДА, кн. 103-104, 2012, 142-176.

⁶ Караганев, Р., България и южните приморски области през второто десетилетие на ХХ век начин на употреба. – В: 110 години от Илинденско-Преображенското въстание и българската национална идея от Сан Стефано до Букурещ (1878-1913), С., 2014, 665-670; Същият, За кратките сърадания и дълголетните унии – по мотиви от битността на Западна Тракия и Вардарска

Македония 1912-1944 г. – В: Националното обединение на България 1940-1944 г., С., 1912, 425-435; Същият, Иван Алтънов – дипломат и изследовател на тракийския въпрос. – В: Македонски преглед, 2012, кн. 4, 117-127.

⁷ Караганев, Р. Галантни дунавски конференции по време на Световния конфликт 1916-1917 г. – В: Първата световна война и България през 1916 г., С., 2016, 389-397.

⁸ Караганев, Р. Дунав, Международната дунавска комисия и България 1919-1940/1944 г., С. 2019, 297 с.

⁹ Вариант на частта вж. Караганев, Р. Дунавските дела, следвоенните регулации и България 1918-1933 г. – В: ИДА, С., 2018, кн. 113-114, 3-76.